

LBRIS

We know

books

Imprint coordonat de

ANA ANTONESCU

LEVAN BERDZENIȘVILI

★Adio,★
GULAG!

Traducere din limba rusă de
ANTOANETA OLTEANU

CORINT
FICTION

CUPRINS

Prolog – SPITALUL MEMORIAL SIBLEY	5
1. ARKADI	15
2. GRIȘA	26
3. JORA	35
4. JOHNNY	54
5. RAFIK	76
6. HENRICH	95
7. MIȘA	113
8. BORIA	130
9. VADIM	148
10. ANADENKO	168
11. BADZIO	185
12. RAZLAȚKI	203
13. BUTOV	220
14. LISMANIS	234
15. DATO	249
Epilog – CÂTEVA CUVINTE DESPRE MINE	265

și el pe Grișa Feldman, Grișa pe Jora Homizuri, Jora pe Johnny Lașkarașvili, Johnny pe Rafik Papaian, Rafik pe Henrich Altunian, Henrich pe Mișa Poliakov, Mișa pe Boria Manilovici, Boria pe Vadim Iankov, Vadim pe Fred Anadenko, Fred pe Iuri Badzio, Badzio pe Aleksei Razlațki, Razlațki pe Piotr Butov, Piotr pe Dainis Lismanis, și toți la un loc au fost paisprezece, și toți paisprezece l-au chemat pe fratele meu Dato, iar atunci mintea mi s-a luminat atât de tare, că imediat s-a făcut întuneric, un întuneric care s-a așezat greoi și care a început să-mi vorbească.

1

ARKADI

Avea două vieți sau, mai bine zis, se afla într-o *instituție* (după destrămarea Uniunii Sovietice, acest cuvânt nici nu ar mai trebui să fie în uz, atât de sovietic este, fiind o dovadă a supremației aparatului de stat asupra omului), în in-sti-tu-ți-a JH 385/ 3-5, iar aceea nu se chema viață, dar el nu știa asta. Știa că el e Arkadi Dudkin, veteran al Marelui Război pentru Apărarea Patriei¹, erou al acestui război, omul care ridicase, împreună cu Kantaria, steagul roșu deasupra bisericii (desigur, se referea la Reichstagul pe care îl văzuse în filme, dar în mintea lui numai o biserică putea avea cupolă), în timp ce Gorohov (numele pe care i-l dăduse tovarășului lui Kantaria, Mihail Egorov, cu care acesta ridicase steagul) nici nu exista. Mai știa că trebuia să fie eliberat la 13 mai, numai că ori el nu mai ținea socoteala anilor, ori mai avea doar un an de așteptat, un ultim an, care părea să nu se mai sfârșească, iar oamenii răi, sau „nelegiuții” așa cum le spunea el, nu-i mai dădeau drumul.

¹ Este, de fapt, vorba despre Al Doilea Război Mondial (n. red.).

Arkadi Dudkin „știa” multe alte lucruri: de exemplu, că Leonid Brejnev, căruia îi spunea Lonia și cu care fusese închis în aceeași celulă în închisoarea Vladimir, îi fusese medaliile și ordinele obținute cu prețul sângelui și al sudorii în timpul războiului. Știa că fusese catapultat din tanc („Am fost catapultat”, îi plăcea lui să spună) și alte asemenea lucruri care urmau aceeași traiectorie, împletindu-se într-o poveste nerealistă și necosmetizată – o *legendă*, în limbajul anchetatorilor – pe care începuse să o spună despre el din ziua în care fusese arestat și de atunci nimic nu se mai schimbase: luptase în război, fusese decorat cu medalii și ordine, ridicase câte un steag unde fusese trimis. Și apoi dintr-odată a fost a arestat fără niciun motiv.

Se pare că mare parte din legenda pe care Arkadi a clădit-o în jurul lui s-a bazat și pe faptul că fratele lui mai mare, Vasili Dudkin, luptase într-adevăr în Marele Război pentru Apărarea Patriei, fusese într-adevăr un erou și, chiar dacă nu ridicase steagul deasupra Reichstagului împreună cu Kantaria și Egorov, participase totuși la operațiunea de cucerire a acestuia.

Da, Arkadi știa că fusese erou, dar ceea ce știa el nu corespundea totuși cu ceea ce știa conducerea lagărului, și, drept vorbind, nici ceilalți deținuți nu credeau nimic din toate acestea. Recunoșteau un singur lucru, anume că, în timpul războiului, Arkadi fusese polițist german. Când nemții au intrat în satul lui din Belorusia, Arkadi avea 15 ani și nu fugise în pădure ca să se alăture mișcării de rezistență a partizanilor – sau, mai bine zis, nu putuse să o facă. Așa că,

la 17 ani, nemții i-au dat acestui băiat – care nu prea știa carte și în general era cam „prostuț” – o uniformă de poliție și o armă și i-au zis să facă ordine în sat. Arkadi s-a dus în pădure și a tras câteva focuri ca să-și încerce arma nou-primită. (În actul de acuzare, acest lucru a fost descris astfel: „A tras împușcături în direcția partizanilor.”) Peste două zile, satul a fost cucerit de partizani, iar cariera lui Arkadi în poliție s-a încheiat brusc. Dar partizanii nu aveau de gând să-l pedepsească pe băiatul slab de minte. Totuși, faptul că a îmbrăcat uniforma de polițai l-a costat scump pe Arkadi. (Aceasta fusese singura infracțiune menționată în actul de acuzare, ceea ce n-a fost nicidecum surprinzător, căci în sat erau cinci familii, nici urmă de evrei sau de comuniști, așa că nu se știe clar ce ordine ar fi putut să restaureze polițaiul Dudkin în cele patruzeci și opt de ore.) Minte lui, oricum slabă (căci vedea lumea prin ochii unui copil) s-a tulburat și mai tare din cauza acestui episod. A început să se comporte ca fratele său, să inventeze povești de pe front în care avea, bineînțeles, un rol principal. Așa participase el concomitent și la blocada Leningradului, luptase și la Stalingrad și la Kursk, și, desigur, cucerise și Berlinul.

Oamenilor din sat le părea rău de el. Toată lumea își aducea aminte de cele două zile ridicole ale lui de polițai și știau că n-ar fi făcut rău niciunei muște, darămite unui om, așa că-i țineau isonul. Din milă, aveau grijă de el, considerându-l nebunul satului, de altfel singurul obiectiv turistic (împreună cu biserica veche).

Arkadi nu primise prea multă educație în viața lui, dar îi plăceau mult filmele. De cum se uita la unul nou, își

inventa propria poveste, în care el (nu Stalin sau Jukov¹) era comandantul suprem al Uniunii Sovietice. Și uite așa își trăia viața, până când pionierii-informatori, vigilenți și atotștiutori, așa-numiții „vânători de urme”, beneficiind de sprijinul deplin și neabătut al conducerii Comsomolului² și al Partidului Comunist, l-au găsit, l-au demascat și l-au pus să plătească. (În mod oficial, nu pionierii l-au reținut, ci miliția sovietică. Cu toate acestea, numele câtorva pionieri au fost menționate în actul de acuzare al lui Arkadi Dudkin.)

Din anul 1972, Arkadi Dudkin a început să-și ispășească pedeapsa ca trădător de patrie și criminal de război.

Nu e deloc surprinzător că KGB-ul a făcut dintr-un nebun al satului, care nu reprezenta nicidecum un pericol, un trădător de patrie. Cu toate acestea, la insistențele disidenților, în fiecare an închisoarea era vizitată de o comisie de experți veniți de la Moscova. (De îndată ce eu și fratele meu, Dato, am ajuns în lagăr, am militat pentru aceste solicitări care erau susținute de organizațiile internaționale.) Comisia aceea era formată din cei mai mari experți ai psihiatriei sovietice – cum ar fi putut să includă pe altcineva care nu era demn de această titlatură, când prin expertiza lor ar fi trebuit să câștige certificarea din partea întregii comunități științifice din lume?

¹ Gheorghii Jukov, militar și politician sovietic, unul dintre cei mai mari comandanți ai celui de-al Doilea Război Mondial (n.red.)

² Organizația de tineret a Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, denumirea completă fiind Uniunea Tineretului Comunist Leninist din întreaga Uniune (n. red.).

Comisia muncise neabătut (unul dintre cuvintele preferate ale comuniștilor) pentru a stabili, în final, următoarele: Arkadi Dudkin e sănătos din punct de vedere psihic și era în deplinătatea facultăților mintale când săvârșise infracțiunea și așa e și acum, de aceea solicitarea de a fi eliberat înainte de termen este total lipsită de temeii. Poporul nostru îi va pedepsi aspru pe trădătorii patriei, mai ales pe cei care încearcă să se dea drept copii nevinovați când ei sunt, de fapt, niște polițiști însetați de sânge.

Tocmai de aceea, la 13 mai, în fiecare an, când georgienii din lagăr celebrau victoria istorică a echipei de fotbal Tbilisi Dinamo (obținută în anul 1981 pe stadionul din Düsseldorf, când datorită performanțelor excepționale ale lui Daraselia și Guțaeu au câștigat Cupa Europeană), iar catolicii lituanieni și letoni se rugau pentru sănătatea și viața lungă a papei Ioan Paul al II-lea (care, în aceeași zi și în același an, scăpase ca prin minune de atacul lui Mehmed Ali Ağca, zis „Lupul Cenușiu”, care trăsese de două ori în direcția lui), toți deținuții din lagăr abia așteptau să se facă ora șase seara. Atunci se adunau lângă așa-numitul „fumoar”, în așteptarea spectacolului etern.

Era un spectacol cu un singur actor, o reprezentație unică în lagărul de la Barașevo: în primul act, Arkadi, ieșind din baracă cu o bâta în mână, se îndreaptă spre clădirea administrativă, se duce la fereastra camerei în care, de regulă, se aduna comisia de psihiatrie formată din marii academicieni și, fără niciun antract, trecea la actul al doilea: lovea neobosit cu bâta în perete; iar în actul al treilea ținea în bielorusă un

monolog necunoscut, text care nu ar putut fi identificat nici de către cei mai renumiți slaviști din lagăr, Mihail Poliakov și Helii Donskoi. Probabil că Arkadi cerea, în limba maternă, eliberarea.

Nu îl oprea nimeni, nu-i făcea nimeni nicio observație. O oră întreagă bătea cu bâta în perete și nimeni din conducere nu venea să-i zică ceva. Abia după ce, obosit și cu sentimentul datoriei împlinite, se alătura celorlalți de la fumoar, apăreau paznicii și verificau ce pagube făcuse. Într-un lagăr cu regim sever, unde erai trimis la carceră cincisprezece zile doar dacă aveai părul mai lung de doi milimetri cât era permis, Arkadi nu a fost niciodată pedepsit pentru actul lui politic – conducerea și paznicii închisorii știau foarte bine cu cine aveau de-a face. Nu erau ei oameni de știință renumiți, dar puteau să-și dea seama cine era sănătos la cap și cine nu.

Ca majoritatea deținuților din lagăr, Arkadi era fumător, dar nu avea niciodată tutunul lui, mai bine zis mahorca lui, nu cumpăra de la magazinul închisorii. (Fiecare deținut avea dreptul ca, o dată pe lună, să facă cumpărături de cinci ruble, dar în realitate unitățile monetare nu funcționau.) El își păstra banii pentru când avea să iasă, ceea ce, în mintea lui, trebuia să se întâmple pe data de 13 mai a nu știu cărui an. Așa că Arkadi devenise un fumător de ocazie. Din această cauză, zona fumătorilor se divizase în două tabere: cei care nu l-ar fi lăsat pe Arkadi să le fumeze mahorca sub nicio formă – majoritatea covârșitoare – și cei care, în circumstanțe excepționale, îi permiteau uneori – un număr infinit mai mic.

La urma urmei, era de înțeles, pentru că în lagăr totul era calculat, așa că, dacă îți împărțeau mahorca, însemna să te privezi de plăcere, adică să-ți mărești practic pedeapsa pe care o aveai de ispășit. Pentru deținuți, aceste momente de plăcere în care fumau mahorcă erau asociate cu libertatea. În general, pentru un deținut lumea de afară părea să fie plină de tot felul de plăceri. De asta, în închisoare, nimeni nu se lăsa de fumat, ba dimpotrivă, chiar și cei care nu fumau înainte se apucau aici.

Arkadi știa că, dacă cerea pur și simplu: „Dă-mi și mie să trag un foc”, nu ar fi putut smulge de la nimeni puțină mahorcă, cu excepția poate a doi-trei deținuți naivi, așa că aceasta era o condiție obligatorie, dar insuficientă a reprezentației sale pe care o interpreta cu atâta măiestrie, că puteai să-ți imaginezi ușor cum de nemții i-au dat uniformă de polițist sau cum de nu s-a abătut niciodată de la legenda pe care o crease în jurul său: Arkadi Dudkin era un actor înnăscut.

Să spunem că Arkadi văzuse că la fumoar se află Rafik Papaian, un politician armean. Lua poziție imediat, apropiindu-se încet de Papaian și, când se afla la o distanță suficient de mică, își începea reprezentația: „Odată, am luptat sub comanda mareșalului Bagramian¹...”

Aici trebuie să menționez că Arkadi folosea fraze din bielorusă ca să confere monologului său o nuanță de slavă veche, un aer aproape mitic. De exemplu, nu spunea: „Odată, am luptat...”, ci „Luptat-am odată...” Apoi exclama: „Bagramian! Țsta da comandant adevărat! Tare i-a mai

¹ Ivan Bagramian, mareșal armean, unul dintre principalii comandanți sovietici din timpul celui de-al Doilea Război Mondial (n. red.).

plăcut tancul meu. Mă implora, hai, zicea, să facem schimb. Ce om era! Un militar adevărat. Armenii sunt luptători adevărați, nu ca turcii! Dă-mi și mie să trag un foc. Mă-ntreb, oare Bagramian a avut urmași?”

La început, Rafael era cam reticent să-și împartă mahorca, dar cu timpul lui Arkadi i-a devenit din ce în ce mai greu să-l păcălească pe Papaian cu asemenea discursuri de patriotism rudimentar. Din nefericire pentru Arkadi, Rafael Aramașotovici Papaian – care avea un doctorat în literatură și era fiul unui celebru dramaturg armean – putea să depisteze într-o clipită o performanță lipsită de autenticitate, moment în care folosea faimoasa replică a lui Stanislavski: „Nu te cred!” Și rostea destul de des această replică, lăsându-l astfel pe Arkadi fără mahorcă.

Dintre nenumăratele virtuți ale lui Arkadi, cele mai importante erau fermitatea și persistența. Omul acesta chiar că nu știa ce însemna o pauză. Nici n-apuca bine să încheie discuția cu Papaian, că pornea spre vreun georgian care se întâmpla să fie la fumoar și, cu o obiectivitate aproape homerică, începea o nouă poveste. O făcea cu o foarte mare ușurință – avea atât de multe povestiri, încât nu apuca să le repete niciodată. Rostește cu voce tare, cu accentul său bielorus: „Înainte de asta, am luptat sub conducerea generalului Leselidze. Uite cine a fost un militar adevărat, tată al soldaților. Cu Lionia Brejnev tot acolo m-am cunoscut, mai apoi mi-a furat ordinele și medaliile, dar acum nu mai e timp de asta. Generalul Leselidze mi-a fost bun prieten, spunea, cică, ție, nu lui Gorohov, o să-ți

dau steagul ca să-l ridici deasupra Berlinului. Îți plăcea un cântec georgian, *sakvarlis saplavs...* dă-mi și mie să trag un foc... *vedzebdiiii*¹. Mă-ntreb oare la Baku există strada Leselidze?”

În ciuda faptului că șchiopăta și la geografie (nu puteam deloc să-l conving că Tbilisi e capitala Georgiei, nu Baku), toate reprezentațiile lui Arkadi îmi lăsau o impresie puternică, așa că îi dădeam necondiționat o parte din rezerva mea lunară de mahorcă.

Odată, într-o dispută tradițională din lagăr ce avea loc între iubitorii teatrului, referitor la cine interpretase cel mai bine rolul lui Othello în anii 1950 – Akaki Horava, care deținea titlul de Artist al Poporului în URSS și care era aclamat pe toate scenele sovietice de la Arhanghelsk la Vladivostok (în vremea lui Stalin, bineînțeles), sau Vagram Papazian, tot un Artist al Poporului în URSS (de fapt, interpretarea lui Akaki Vasadze a personajului Iago era acceptată unanim de toată lumea), am făcut o glumă: credeți ce vreți, dar eu consider că cel mai mare actor din toate timpurile este Arkadi. Tocmai atunci un alt tovarăș deținut, Boris Manilovici, psiholog, a pronunțat numele de familie al lui Arkadi cu accent evreiesc, Dudkind, făcându-ne să credem că era vorba, de fapt, despre un literat cunoscut, Efim Grigorievici Etkind, un apropiat de-ai lui Iosif Brodski, care se bucura de un mare respect din partea publicului antisovietic.

¹ Primul vers dintr-o baladă georgiană populară, „Suliko”, scrisă de Akaki Tereteli (1840–1915): „*Saq'varlis saplavs vedzebdi*”. Această baladă s-a bucurat de un mare succes în Uniunea Sovietică, fiind cântecul preferat al lui Stalin (n. red.).